

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۷، زمستان ۱۳۹۴

وصول مقاله: ۱۳۹۲/۸/۲۸

تأیید نهایی: ۱۳۹۳/۴/۱

صفحات: ۳۰ - ۱۹

مقایسه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی اعضای تعاونی‌های تولیدی و کشاورزان غیر عضو تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان پارس آباد

دکتر وکیل حیدری ساربان^۱

چکیده

تعاونی‌های تولید روستایی در واقع سازمان‌های مردمی هستند که قادرند ناهنجاری‌های ناشی از وجود قطعات کوچک، پراکنده و نامتجانس زمین و هم‌چنین نارسایی‌های وسایل تولید را بر طرف ساخته و کشاورزان خرده پا را از خطر ورشکستگی و سقوط برهاند و روحیه کمک متقابل را بین آنان تقویت نماید. هدف این مقاله بررسی مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی اعضای تعاونی‌های تولیدی و کشاورزان غیر عضو تعاونی در مناطق روستایی می‌باشد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش تحقیق آن، از نوع تحقیقات تحلیلی-توصیفی است. ابزار تحقیق پرسش‌نامه است. جامعه آماری این تحقیق در برگزیده روستایان عضو شرکت‌های تعاونی تولید و روستایان غیر عضو ساکن در روستاهای تحت پوشش تعاونی‌های تولید در شهرستان پارس آباد می‌باشد گفتنی است که پارس آباد یکی از شهرهای استان اردبیل در شمال غربی ایران است. این شهر بزرگ‌ترین شهر منطقه مغان و نیز، مرکز شهرستان پارس آباد می‌باشد. بر اساس سرشماری جمعیت سال ۱۳۹۰ جمعیت این شهر ۸۸۹۲۴ نفر ذکر شده است که از این جمعیت ۴۶ درصد ساکن شهرها و بقیه در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند. جلگه پارس آباد مستعدترین خاک و مطلوب‌ترین شرایط آب و هوایی را برای زراعت، دامپروری و باغداری داراست. شرکت بزرگ کشت و صنعت و دامپروری مغان بزرگ‌ترین شرکت در نوع خود در کشور و در خاورمیانه با حجم عملیات زراعی، دامی و صنعتی در همین شهرستان دایر است هم‌چنین وجود کارخانه قند، کمپوت‌سازی، مریاسازی، پنبه پاک‌کنی و کارگاه تولید لبنیات رونق خاصی به این شهرستان داده است. بر اساس فرمول کوکران، تعداد نمونه مناسب برای این تحقیق ۱۴۵ بدست آمد، و برای بالاتر بردن میزان دقت و اعتبار یافته‌ها، حجم اعضای به ۱۵۰ افزایش یافت. هم‌چنین ۱۵۰ نفر از کشاورزان غیر عضو تعاونی‌های تولیدی انتخاب شدند. متغیرهای مستقل این تحقیق شامل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و متغیر وابسته این تحقیق عضویت در تعاونی‌های تولید می‌باشد. افزون بر این در تحقیق حاضر جهت تعیین روابی پرسش‌نامه تهیه شده، از نظرات تنی چند از هم‌کاران دانشگاهی و کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی در حیطة موضوع مورد مطالعه استفاده شده است. هم‌چنین برای تعیین پایایی کمی پرسش‌نامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ و نرم افزار SPSS، استفاده شده است و در این تحقیق مقدار آلفای مذکور بخش‌های مختلف پرسش‌نامه تحقیق ۰/۷۰ الی ۰/۸۱ محاسبه شد. نتایج عمده این مطالعات نشان داد به جز یک مؤلفه بین تمامی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با شکل‌گیری تعاونی‌های تولید در مناطق روستایی شهرستان پارس آباد رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد.

کلید واژگان: سرمایه اجتماعی، تعاونی‌های تولید روستایی، توسعه کشاورزی، توسعه روستایی، شهرستان پارس آباد.

مقدمه

در ترسیم راهبرد توسعه روستایی، باید به نظام‌های کشاورزی (تعاونی تولید) نگاه ویژه‌ای صورت گیرد. این نظام‌های کشاورزی نوعی تغییر و تحول اجتماعی است که بر زندگی کشاورزان در مناطق روستایی اثر مستقیم می‌گذارد. از این رو، می‌توان تعاونی تولیدی را ابزاری برای توسعه روستایی دانست که با روش خاص خود، در مسیر توسعه حرکت می‌کنند (نوری، قنبری، ۱۳۸۶: ۶۵-۶۴).

متون توسعه نشان می‌دهد که تنها برخورداری از منابع مالی و نیروی انسانی نتوانسته جوامع را به سوی رشد و توسعه اجتماعی سوق دهد، باید رکن سومی نیز برای دستیابی به توسعه قائل شویم و آن سرمایه اجتماعی است. در واقع کارایی و اثر بخشی دو منبع اول عمدتاً به میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی بستگی دارد (ابراهیمزاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۴) و سرمایه اجتماعی، سرمایه‌ای است که مردم برای حل مشکلات عمومی تبیین می‌کنند (Glaser, 2001: 35-). درباره ارتباط سرمایه اجتماعی با توسعه روستایی باید گفت که سرمایه اجتماعی یک روستا بیان‌کننده بخشی از پتانسیل‌های انسانی آن روستا است و برای هرگونه برنامه‌ریزی به‌منظور توسعه، لازم است که سرمایه اجتماعی آن نیز مورد بررسی قرار گیرد. همچنین در زمینه سرمایه اجتماعی بر توسعه و پیشرفت روستاها جای هیچ شکی نیست. اجتماع روستایی همچون هر اجتماع دیگر در قالب اعتماد و مشارکت بهتر و بیشتر پیشرفت می‌کند (Rimon, 2009: 125) و همچنین پژوهش‌های متعدد توسعه روستایی نشان داده که سرمایه اجتماعی، نهادهای اجتماعی را پدید می‌آورند و دستیابی به هدف‌هایی که نبود آن غیر ممکن و یا پر هزینه بود، ممکن و تسهیل می‌کند (اکبر احمدی و فیض‌آبادی، ۱۳۹۰: ۳۷).

بنابراین، با مراجعه به برخی از مکاتب و نظریات جامعه‌شناسی می‌توان دریافت که برای بررسی پدیده‌ها باید دید سیستمی داشت؛ مثلاً برای شناخت علل عدم شکل‌گیری تعاونی‌های تولید روستایی باید موضوعات

را فراتر از ابعاد سطحیشان مورد مطالعه قرار داد، به طوری که دید سیستمی روح غالب و اساس بررسی باشد. بر این مبنا، باور اولیه در این تحقیق این است که شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی تنها نمی‌تواند محدود به عوامل اقتصادی، محیطی، زیر بنایی، فیزیکی و اطلاعاتی و آموزشی و ترویجی باشد؛ بلکه عامل دیگری به نام سرمایه اجتماعی هم بر این فرایند مؤثر است. همچنین با توجه به مسائل مطرح شده، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مبادله اطلاعات، شبکه روابط اجتماعی، میزان آگاهی، مشارکت اجتماعی و اقدام جمعی شرط لازم شکل‌گیری تعاونی‌های تولید روستایی است، از این رو تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی می‌تواند موجبات عضویت روستاییان در تعاونی‌های تولید روستایی را فراهم کرده و به ارتقای عملکرد اجتماعی و اقتصادی روستاییان کمک کند. این تحقیق به دنبال آن است که این سؤال را مورد بررسی و کاوش قرار دهد که آیا بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کشاورزان عضو و غیر عضو در تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی رابطه وجود دارد؛ به همین خاطر ابتدا مبانی نظری سرمایه اجتماعی و تبیین رابطه بین این مؤلفه با تعاونی‌های تولیدی روستایی مورد بحث قرار گرفته است.

مبانی نظری

تعاونی‌های تولید روستایی را می‌توان نمونه بارز تشکلهایی دانست که برای رفع نیازهای اساسی کشاورزان به وجود آمده‌اند. نیاز و ضرورت کار گروهی در کشاورزی را می‌توان به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد تشکلهای کشاورزی دانست (حیدری ساربان، رکن الدین افتخاری، ۱۳۹۰: ۱۵۰). به باور انصاری، وظیفه تعاونی‌های روستایی شکستن موانع توسعه روستایی و جانشین کردن قدرت همه روستاییان، به جای یک اقلیت کوچک (وجود مراکز و عوامل صاحب قدرت) است که از نظر اقتصادی و در نتیجه، منزلت اجتماعی و سیاسی، جایگاه مسلطی را اشتغال کرده است (انصاری، ۱۳۷۰: ۹۵). افزون بر این،

اوزدمیر^۱ بر این اعتقاد است که با شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، توانمندی‌های روستاییان بالا می‌رود و این امر موجبات کارآفرینی، فقرزادگی، مدیریت بحران، ریسک‌پذیری، انتخاب‌های آگاهانه‌تر و کاهش آسیب‌پذیری در زندگی را توسط روستاییان تحقق می‌بخشد (Ozdemiir, 2005: 320-323). علاوه بر این، برای دستیابی به موفقیت‌های زود هنگام، نیاز به فراهم کردن ابزارهایی برای کشاورزان و اجتماعات در جهت همکاری با یکدیگر است و در این میان با تقویت و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی است که با ارتقا تبادل اجتماعی بالا، تحقق کار تیمی و تشکیل تعاونی‌های تولیدی زمینه همکاری گروهی را در مناطق روستایی و متعاقب آن توسعه روستایی فراهم می‌کند.

همان‌طوری که به نوعی گفته شد، سرمایه اجتماعی همانند سرمایه اقتصادی و اجتماعی سرشتی زاینده و مولد دارد؛ یعنی با آن می‌توان ارزش ایجاد کرد، کارها را به درستی انجام داد و به اهداف دلخواه رسید، مأموریت‌ها را در زندگی به اتمام رساند، و به سهم خود در دنیایی که در آن زندگی می‌کنی کمک کرد (کرراهی مقدم، ۱۳۸۸: ۲۲۹). کلمن بر این اعتقاد است که سرمایه اجتماعی هنگامی به وجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که کنش را تسهیل کند (کلمن، ۱۳۷۷: ۲۴۵). از دیدگاه نظری، مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی چون دانش و آگاهی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، شبکه روابط، انسجام اجتماعی در کنار مدیریت اصولی و شایسته در شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی و به دنبال آن در عملکرد و موفقیت این شرکت‌ها تأثیر شایانی خواهند داشت.

پژوهش‌های متعدد توسعه روستایی نشان داده است که حضور نهادها و تشکلهای در یک اجتماع بیانگر وجود سرمایه اجتماعی نهادی در آن جامعه است. به طوری که عضویت در این نهادها موجب افزایش میزان سرمایه اجتماعی فرد عضو شونده می‌شود (احمدی

فیروزجائی، ۱۳۸۵: ۲۳). مولیناس^۲ بر این عقیده است که بین شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی و تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی رابطه معناداری وجود دارد؛ چون که همکاری بین زارعان با تشکیل تعاونی‌های روستایی افزایش می‌یابد (Molinas, 2004: 420-425). همچنین، مؤسسات محلی، سنتی و شبکه‌های اجتماعی به عنوان شکل مهم سرمایه اجتماعی در اجتماعات فقیر هستند که می‌توان با تقویت آنها زمینه توسعه روستایی را فراهم کرد (Geran, 2006: 40). به باور اهلن^۳ (۲۰۰۵) بین سرمایه اجتماعی و اثر بخشی طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی، به دلیل کنش جمعی، رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد. ازکیا و فیروزآبادی (۱۳۸۷) در پژوهش خود به بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین و عوامل مؤثر بر تبدیل بهره‌برداری دهقانی به تعاونی پرداخته‌اند و نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد که مشارکت، هنجار همیاری و تمایل به کار گروهی، نوگرایی و بهره‌وری در بهره‌برداران تعاونی، به شکل معناداری بالاتر از بهره‌برداران در واحدهای خرد و دهقانی است. فیلد^۴ (۲۰۰۳) در یافته‌های میدانی خود به این نتیجه رسید که بین ارتقای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با گرایش روستاییان به تشکیل نهادهای مردمی در مناطق روستایی رابطه معناداری وجود دارد. مطالعه گروتارت^۵ (۱۹۹۹) مؤید این واقعیت است که بین ارتقا روابط رسمی، روابط غیر رسمی، مشارکت اجتماعی با شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی رابطه معنی‌داری وجود دارد. ویدمان^۶ و همکاران (۲۰۰۶) بیان کردند هر چه اعتماد بین شخصی، اعتماد به نهادها، مبادله اطلاعات با اعضای اجتماع، مبادله اطلاعات با اعضای خارج از اجتماع بیشتر باشد؛ به همان میزان روستاییان از نهادهای خودیار محلی

2. Molinas

3. Ihlen

4. Field

5. Grootaert

6. Wiemann

1. Ozdemiir

است و روایی صوری^۲ پرسشنامه توسط پانل متخصصان^۳ مورد تایید قرار گرفت. مطالعه راهنما^۴ در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسشنامه صورت گرفت و با داده‌های کسب شده و استفاده از فرمول ویژه کرونباخ آلفا در نرم افزار SPSS، پایایی^۵ بخش‌های مختلف پرسشنامه تحقیق ۰/۷۰ الی ۰/۸۱ به دست آمد. متغیرهای مستقل این تحقیق شامل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد بین شخصی، اعتماد به نهادها، اعتماد به غریبه‌ها، تمایل اجتماعی، تضاد اجتماعی، تعاون اجتماعی، مبادله اطلاعات با اعضای نظام اجتماعی، مبادله اطلاعات با اعضای خارج از نظام، شبکه روابط رسمی و شبکه روابط غیر رسمی، مشارکت اجتماعی و اقدام جمعی و میزان آگاهی) و متغیر وابسته شامل عضویت در تعاونی‌های تولیدی است. برای تجزیه و تحلیل از آزمون آماری t و رگرسیون لجستیک استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان پارس آباد یکی از شهرستان‌های استان اردبیل است که در شمال این استان واقع شده و مرکز آن شهر پارس آباد است. این شهرستان دارای دو شهر به نام اصلاندوز و پارس آباد است. همچنین، شهرستان پارس آباد دارای سه بخش (مرکزی، اصلاندوز و تازه کند) و پنج دهستان (ساوالان، قشلاق شمالی، اصلاندوز، قشلاق غربی، محمود آباد و تازه کند) ۲۶۴ آبادی دارای سکنه و ۷۰ آبادی خالی از سکنه است. این شهر بزرگترین شهر منطقه مغان و نیز، مرکز شهرستان پارس آباد می‌باشد. شهر پارس آباد منطقه‌ای مرزی است که در جلگه‌ای هموار با آب و هوایی معتدل تا گرم قرار دارد. فاصله آن تا اردبیل ۲۲۵ کیلومتر است. جلگه پارس آباد مستعدترین خاک و مطلوب‌ترین شرایط آب و هوایی را برای زراعت دامپروری و باغداری داراست. شرکت بزرگ کشت و

استقبال خواهند کرد. سانو^۱ (۲۰۰۸) بر این باور است، در جایی که میزان آگاهی بالا باشد تمایل به تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی بیشتر می‌شود چون که در صورت افزایش آگاهی نسبت به ابعاد تعاونی‌ها، میزان اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی روستاییان عضو نیز افزایش می‌یابد که این راهی است برای افزایش مشارکت اجتماعی. از آنجا که شرکت‌های تعاونی روستایی سازمان‌های مشارکتی هستند، نشانه مشارکت در آنها دخالت دموکراتیک اعضا در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مربوط است. به زعم سورنسن (۲۰۰۶) بین افزایش تعامل اجتماعی، تعاون اجتماعی، نبود تضاد اجتماعی و اعتماد بین شخصی با عضویت کشاورزان در تعاونی‌های روستایی رابطه معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، با هدف کلی بررسی مؤلفه‌های توسعه اجتماعی و اثرات آن در ارتقای شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی، در سال ۱۳۹۲ صورت گرفته و تحقیق حاضر از نوع کاربردی و به روش تحلیلی-توصیفی بوده و به روش جمع‌آوری اطلاعات بر اساس مطالعه اسنادی، کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق را اعضای تعاونی‌های روستایی شهرستان پارس آباد که در تعاونی‌های گل و گیاه، فرش دست‌بافت، مکانیزاسیون کشاورزی، دامپروری، زراعت، زنبورداری، صنایع دستی، مرغ گوشتی، نساجی، چرم و پوشاک و تعاونی‌های مرز نشینان مشغول فعالیت هستند، تشکیل می‌دهد. جامعه آماری این تحقیق ۵۶۴ نفر است که در آن بر اساس فرمول کوکران، تعداد نمونه مناسب برای این تحقیق ۱۴۵ بدست آمد و برای بالاتر بردن میزان دقت و اعتبار یافته‌ها، حجم اعضا به ۱۵۰ نفر افزایش یافت. همچنین ۱۵۰ نفر از روستاییان غیر عضو ساکن در روستاهای تحت پوشش این شرکت‌های تعاونی انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه محقق ساخته بوده

2. Face Validity

3. Panel of Expert

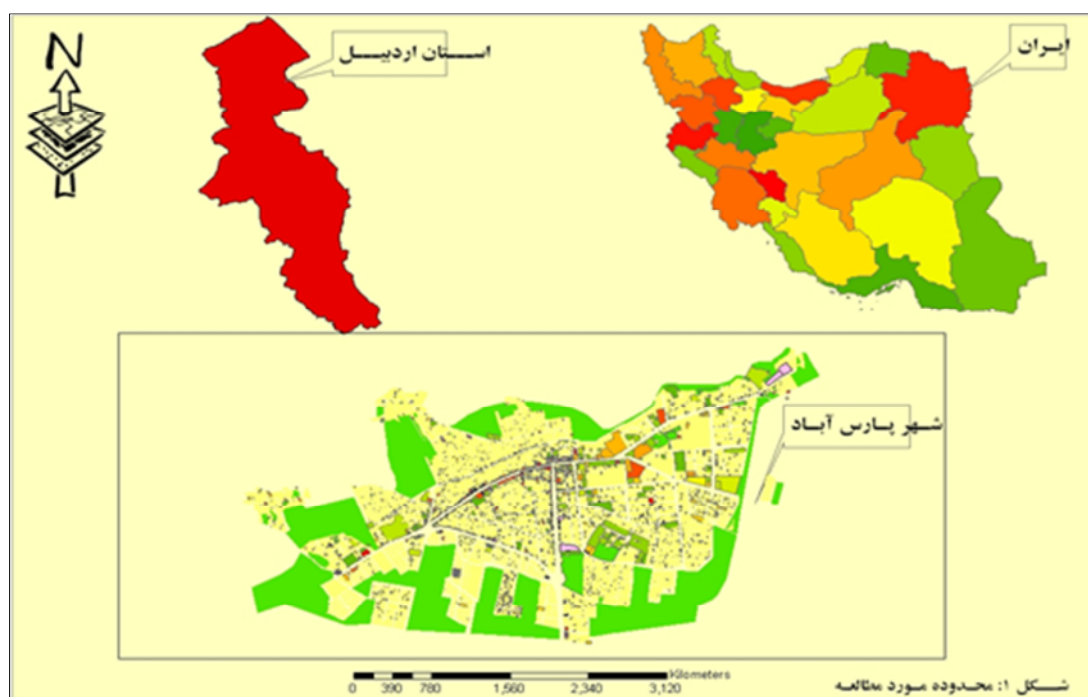
4. Pilot study

5. Reliability

1. Sano

داشته است. این نسبت در بین اطفال کمتر از یکساله ۱۱۲ و در بین افراد ۶۵ ساله و بیشتر ۱۴۹ بوده است. از جمعیت ساکن در نقاط روستایی شهرستان ۴۳/۴۳ درصد در گروه سنی کمتر از ۱۵ ساله، ۵۲/۴۵ درصد در گروه سنی ۶۵ ساله و بیشتر قرار داشته‌اند و سن بقیه افراد نیز نامشخص بوده است. در این شهرستان، میانگین تعداد افراد در خانوارهای معمولی ساکن نقاط روستایی، ۵/۹۳ نفر است. در نقاط روستایی این شهرستان بیشترین تعداد خانوار مربوط به خانوارهای ۷ نفره و کمترین آن مربوط به خانوارهای ۱ نفره بوده است. تعداد افراد شاغل جویای کار در مجموع، ۳۵/۰۴ درصد از جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر نقاط روستایی شهرستان را تشکیل می‌دهد. این نسبت برای مردان ۶۲/۹۶ درصد و برای زنان ۵/۶۸ درصد بوده است. در نهایت، نقشه شماره (۱) جایگاه محدوده مورد مطالعه را در سطح کشور نشان می‌دهد.

صنعت و دامپروری مغان بزرگترین شرکت در نوع خود در کشور و در خاورمیانه با حجم عملیات زراعی، دامی و صنعتی در همین شهرستان دایر است. همچنین وجود کارخانه قند، کمپوت سازی، مریاسازی، پنبه پاک‌کنی و کارگاه تولید لبنیات رونق خاصی به این شهرستان داده است. پوشش گیاهی منطقه بیشتر به صورت علف‌های مرتع مرغوب می‌باشد و عشایر ائل سئون که بقایای ۳۲ طایفه اصلی‌اند با حفظ نژاد و سنت‌های خویش هنوز در دشت مغان به حیات خویش ادامه می‌دهند. از محصولات دامی و باغی مغان می‌توان به پنبه، چغندر قند، ذرت، گندم، حبوبات، دانه های روغنی، کنجد و میوه‌جات اشاره کرد. بر اساس سرشماری جمعیت سال ۱۳۹۰ جمعیت این شهر ۸۸۹۲۴ نفر ذکر شده است که از این جمعیت ۴۶ درصد ساکن شهرها و بقیه در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند. از جمعیت ساکن در نقاط روستایی شهرستان، ۳۷۷۴۴ نفر را مردان و ۳۵۵۶۵ نفر را زنان تشکیل می‌دهد. نسبت جنسیتی در این جمعیت نشان می‌دهد که در مقابل هر ۱۰۰ نفر زن، ۱۰۶ نفر مرد وجود

نقشه ۱: جایگاه محدوده مورد مطالعه در سطح کشور

منبع: حیدری ساربان، ۱۳۹۱

یافته‌ها

-تجزیه تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون t

وجود دارد، به طوری که مقدار آنها در بین پاسخ‌گویان عضو بالاتر از پاسخ‌گویان غیر عضو است. همچنین نتایج جدول شماره ۱، حاکی از آن است که اختلاف معناداری بین میانگین‌های اعضا و غیر اعضای تعاونی تولید در ارتباط با متغیرهای میزان اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مبادله اطلاعات، شبکه روابط اجتماعی، مشارکت اجتماعی و میزان آگاهی در سطح ۹۹ درصد وجود دارد، به طوری که مقدار میانگین آنها در بین پاسخ‌گویان عضو بیش‌تر از پاسخ‌گویان غیر عضو است. فقط در مؤلفه تضاد اجتماعی اختلاف معنی داری بین دو گروه مشاهده نشد.

با توجه به جدول شماره ۱، یافته‌های حاصل از آزمون t، در مورد مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که اختلاف معناداری بین میانگین‌های پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید در ارتباط با اعتماد به غریبه‌ها، اعتماد بین شخصی و اعتماد به نهادها، تعامل اجتماعی، تعاون اجتماعی، مبادله اطلاعات با اعضای نظام اجتماعی، مبادله اطلاعات با اعضای خارج از نظام اجتماعی، شبکه روابط رسمی و شبکه روابط غیر رسمی در سطح اطمینان ۹۹ درصد

جدول ۱: مقایسه میزان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در بین پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید

مقدار (p)	مقدار t	پاسخ‌گویان غیر عضو		پاسخ‌گویان عضو		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۳/۹۲۶	۱/۴۵	۲/۷۹	۱/۲۰	۳/۵۴	اعتماد بین شخصی
۰/۰۰۰	۵/۲۷۴	۱/۲۲	۲/۲۴	۱/۱۱	۳/۵۷	اعتماد به نهادها
۰/۰۰۰	۳/۵۷۸	۱/۳۰	۲/۷۱	۱/۱۱	۳/۳۳	اعتماد به غریبه‌ها
۰/۰۰۰	۶/۴۸۴	۲/۶۳	۷/۹۷	۲/۲۱	۱۰/۲۳	اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۰	۳/۷۲۴	۱/۳۵	۲/۴۸	۱/۳۰	۳/۱۸	تعامل اجتماعی
۰/۶۲۹	۰/۴۸۴	۱/۲۸	۲/۸۵	۱/۳۴	۲/۹۴	تضاد اجتماعی
۰/۰۰۵	۲/۸۵	۱/۳۳	۲/۶۲	۱/۲۹	۳/۱۵	تعاون اجتماعی
۰/۰۰۲	۳/۰۹۸	۲/۶۴	۷/۹۶	۲/۳۶	۹/۰۸	انسجام اجتماعی
۰/۰۰۲	۳/۱۱۹	۱/۱۳	۳/۲۱	۱/۲۶	۳/۷۴	مبادله اطلاعات با اعضای نظام اجتماعی
۰/۰۰۳	۳/۰۶۲	۱/۲۰	۲/۹۹	۱/۲۹	۳/۵۳	مبادله اطلاعات با اعضای خارج از نظام اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۰۴۳	۱/۹۰	۶/۱۳	۱/۷۲	۷/۱۸	مبادله اطلاعات
۰/۰۰۰	۴/۳۴۷	۱/۲۹	۲/۴۰	۱/۲۴	۳/۱۸	شبکه روابط رسمی
۰/۰۱۵	۲/۴۶۲	۱/۲۴	۲/۷۹	۱/۱۰	۳/۲۰	شبکه روابط غیر رسمی
۰/۰۰۰	۳/۷۳۱	۱/۶۲	۵/۳۱	۱/۷۰	۶/۲۱	شبکه روابط اجتماعی
۰/۰۰۱	۳/۴۸۷	۱/۳۳	۲/۷۶	۱/۳۴	۳/۴۲	مشارکت اجتماعی و اقدام جمعی
۰/۰۰۰	۷/۱۱۸	۱/۰۶	۲/۲۵	۱/۲۳	۳/۴۱	میزان آگاهی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

(۲۲/۰۷) از میزان سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردار هستند. همچنین بین میانگین‌های سه گروه در ارتباط با سه مؤلفه تشکیل دهنده بعد شناختی سرمایه اجتماعی، اختلاف معنی‌دار در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. به طوری که مقدار این مؤلفه‌ها در بین اعضا از غیر اعضا بیشتر است.

همان طوری که یافته‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، اختلاف معناداری بین میانگین‌های دو گروه از پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید در ارتباط با سرمایه اجتماعی شناختی در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد، به طوری که پاسخ‌گویان عضو با میانگین (۲۶/۹۵) در مقایسه با پاسخ‌گویان غیر عضو با میانگین

جدول ۲: مقایسه میزان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی شناختی در بین پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو

مقدار (p)	مقدار t	پاسخ‌گویان غیر عضو		پاسخ‌گویان عضو		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۶/۴۸۴	۲/۶۳	۷/۹۷	۲/۲۱	۱۰/۲۳	اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۲	۳/۰۹۸	۲/۶۴	۷/۹۶	۲/۳۶	۹/۰۸	انسجام اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۰۴۳	۱/۹۰	۶/۱۳	۱/۷۲	۷/۱۸	مبادله اطلاعات
۰/۰۰۰	۷/۳۷۴	۳/۸۳	۲۲/۰۷	۴/۴۰	۲۶/۹۵	سرمایه اجتماعی شناختی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

دارد، به طوری که پاسخ‌گویان عضو با میانگین (۹/۸۲) در مقایسه با پاسخ‌گویان غیر عضو با میانگین (۸/۰۵) از سرمایه ساختاری بالاتری برخوردارند.

نتایج حاصل از جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که اختلاف معناداری بین میانگین‌های دو گروه از پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید در ارتباط با سرمایه اجتماعی ساختاری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود

جدول ۳: مقایسه میزان سرمایه اجتماعی ساختاری در بین پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید

مقدار (p)	مقدار t	پاسخ‌گویان غیر عضو		پاسخ‌گویان عضو		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۳/۷۳۱	۱/۶۲	۵/۳۱	۱/۷۰	۶/۲۱	شبکه روابط اجتماعی
۰/۰۰۱	۳/۴۸۷	۱/۳۳	۲/۷۶	۱/۳۴	۳/۴۲	مشارکت اجتماعی و اقدام جمعی
۰/۰۰۰	۵/۴۶۶	۱/۸۹	۸/۰۵	۲/۱۳	۹/۸۲	سرمایه اجتماعی ساختاری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

بالاتری برخوردارند. از بین ۶ مؤلفه تشکیل‌دهنده بُعد درون گروهی سرمایه اجتماعی به جز مؤلفه تضاد اجتماعی، بین سایر مؤلفه‌های این دو گروه اختلاف معنی‌دار در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. به طوری که مقدار این مؤلفه‌ها در بین اعضا بیشتر از غیر اعضا است.

همچنین نتایج جدول شماره ۴ حاکی از آن است که اختلاف معناداری بین میانگین‌های دو گروه پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید در ارتباط با سرمایه اجتماعی درون گروهی در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. به طوری که پاسخ‌گویان عضو با میانگین (۱۹/۸۳) در مقایسه با پاسخ‌گویان غیر عضو با میانگین (۱۶/۹۲) از سطح سرمایه اجتماعی درون گروهی

جدول ۴: مقایسه میزان سرمایه اجتماعی درون گروهی در بین پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید

مقدار (p)	مقدار t	پاسخ‌گویان غیر عضو		پاسخ‌گویان عضو		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۳/۹۲۶	۱/۴۵	۲/۷۹	۱/۲۰	۳/۵۴	اعتماد بین شخصی
۰/۰۰۰	۳/۷۲۴	۱/۳۵	۲/۴۸	۱/۳۰	۳/۱۸	تعامل اجتماعی
۰/۶۲۹	۰/۴۸۴	۱/۲۸	۲/۸۵	۱/۳۴	۲/۹۴	تضاد اجتماعی
۰/۰۰۵	۲/۸۵	۱/۳۳	۲/۶۲	۱/۲۹	۳/۱۵	تعاون اجتماعی
۰/۰۰۲	۳/۱۱۹	۱/۱۳	۳/۲۱	۱/۲۶	۳/۷۴	مبادله اطلاعات با اعضای نظام اجتماعی
۰/۰۱۵	۲/۴۶۲	۱/۲۴	۲/۷۹	۱/۱۰	۳/۲۰	شبکه روابط غیر رسمی
۰/۰۰۰	۵/۲۸۹	۳/۲۹	۱۶/۹۲	۳/۵۹	۱۹/۸۳	سرمایه اجتماعی درون گروهی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

علاوه بر این، نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که اختلاف معناداری بین میانگین‌های دو گروه از پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید در ارتباط با مؤلفه‌های تشکیل دهنده بُعد بین گروهی سرمایه اجتماعی در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد.

همچنین اختلاف معنی‌دار بین میانگین‌های دو گروه در ارتباط با سرمایه اجتماعی بین گروهی کل در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد، به طوری که مقدار میانگین آن در بین اعضا (۱۶/۹۴) نسبت به غیر اعضا (۱۳/۲۰) بیشتر است.

جدول ۵: مقایسه میزان سرمایه اجتماعی بین گروهی در بین پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید

مقدار (p)	مقدار t	پاسخ‌گویان غیر عضو		پاسخ‌گویان عضو		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۵/۲۷۴	۱/۲۲	۲/۲۴	۱/۱۱	۳/۵۷	اعتماد به نهادها
۰/۰۰۰	۳/۵۷۸	۱/۳۰	۲/۷۱	۱/۱۱	۳/۳۳	اعتماد به غریبه‌ها
۰/۰۰۳	۳/۰۶۲	۱/۲۰	۲/۹۹	۱/۲۹	۳/۵۳	مبادله اطلاعات با اعضای خارج از نظام اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۳۴۷	۱/۲۹	۲/۴۰	۱/۲۴	۳/۱۸	شبکه روابط رسمی
۰/۰۰۱	۳/۴۸۷	۱/۳۳	۲/۷۶	۱/۳۴	۳/۴۲	مشارکت اجتماعی
۰/۰۰۰	۸/۳۷۲	۲/۵۳	۱۳/۲۰	۲/۹۹	۱۶/۹۴	سرمایه اجتماعی بین گروهی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

همچنین نتایج جدول شماره ۶ گویای این واقعیت است که اختلاف معنی‌دار بین میزان سرمایه اجتماعی دو گروه از پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد، به طوری که سطح سرمایه اجتماعی در بین اعضای (میانگین=۳۶/۷۷) بالاتر از سطح آن در بین غیر اعضا

(میانگین=۳۰/۱۳) است. این دو گروه با توجه به تمامی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با یکدیگر در سطح اطمینان ۹۹ درصد اختلاف معنی‌داری دارند. به طوری که مقدار این مؤلفه‌ها در بین اعضای تعاونی‌های تولید بیشتر از غیر اعضا است.

جدول ۶: مقایسه میزان سرمایه اجتماعی در بین پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید

مقدار (p)	مقدار t	پاسخ‌گویان غیر عضو		پاسخ‌گویان عضو		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۶/۴۸۴	۲/۶۳	۷/۹۷	۲/۲۱	۱۰/۲۳	اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۲	۳/۰۹۸	۲/۶۴	۷/۹۶	۲/۳۶	۹/۰۸	انسجام اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۰۴۳	۱/۹۰	۶/۱۳	۱/۷۲	۷/۱۸	مبادله اطلاعات
۰/۰۰۰	۳/۷۳۱	۱/۶۲	۵/۳۱	۱/۷۰	۶/۲۱	شبکه روابط اجتماعی
۰/۰۰۱	۳/۴۸۷	۱/۳۳	۲/۷۶	۱/۳۴	۳/۴۲	مشارکت اجتماعی
۰/۰۰۰	۸/۱۴۹	۴/۶۹	۳۰/۱۳	۵/۴۴	۳۶/۷۷	سرمایه اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

-تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از رگرسیون لوجستیک

روستایی از روش تحلیل رگرسیون لوجستیک^۱ به روش پیشرو گام به گام^۲ استفاده شد. در این مرحله مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی که در آزمون t، در بین دو

به منظور شناسایی مهمترین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی متمایزکننده عضو و غیر عضو تعاونی تولید

1. Logistic Regression
2. Forward method

مجموع ۸۴/۵ درصد از افراد مورد مطالعه را به طور صحیح متمایز کنند که جدول شماره ۷ این مهم را نشان می‌دهد و همچنین با استناد به نتایج جدول مذکور می‌توان دریافت که تغییرات مقدار کای اسکویر و likelihood از گام اول تا گام هفتم نشان دهنده شدت تأثیر بسیار بالای متغیرهای متمایز کننده بر متغیر وابسته است. همچنین مقدار p بدست آمده کوچکتر از ۰/۰۵ است؛ پس، تأثیر متغیرهای متمایز کننده و ارتباط آنها با متغیر وابسته در سطح ۹۵ درصد معنی دار شده است.

گروه عضو و غیر عضو تعاونی تولید روستایی دارای اختلاف معناداری بودند به عنوان متغیرهای مستقل در آزمون رگرسیون لجستیک به کار گرفته شدند. نتایج حاصل نشان می‌دهد، این آزمون در گام هفتم متوقف شد و ۷ فاکتور اعتماد به نهادها، تعاون اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد بین شخصی، روابط غیر رسمی، تعامل اجتماعی و مبادله اطلاعات با اعضای نظام اجتماعی، به ترتیب به عنوان مهم‌ترین متغیرهای سرمایه اجتماعی متمایز کننده عضو و غیر عضو تعاونی تولید روستایی بودند. این فاکتورها توانستند در

جدول ۷: درصد و شدت تمایز متغیرهای سرمایه اجتماعی متمایز کننده عضو و غیر عضو تعاونی

گام	Correct Class %	-2likelihood	Chi-square	df	مقدار (p)
۱	۷۰	۴۳/۷۹	۴۳/۷۹۷	۱	۰/۰۰۰
۲	۷۴	۳۰/۸۵	۷۴/۶۵۴	۲	۰/۰۰۰
۳	۷۶	۲۸/۱۱	۱۰۲/۷۶۹	۳	۰/۰۰۰
۴	۷۸	۱۲/۹۴	۱۱۵/۷۱۷	۴	۰/۰۰۰
۵	۸۱	۹/۰۱	۱۲۴/۷۳۰	۵	۰/۰۰۰
۶	۸۴	۸/۸۱	۱۳۳/۵۴۸	۶	۰/۰۰۰
۷	۸۴/۵	۴/۰۳	۱۳۷/۵۸۱	۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

در نهایت در جدول شماره ۸ ضریب B، خطای معیار، آمار والده، درجه آزادی، مقدار p و نسبت برتری قید شده است.

جدول ۸: ضریب B برای متغیرهای سرمایه اجتماعی متمایز کننده عضو غیر عضو تعاونی

متغیر	ضریب B	خطای معیار (SE)	آماره والد	df	مقدار (p)	نسبت برتری
اعتماد به نهادها	-۰/۵۷۷	۰/۱۸۹	۹/۳۵	۱	۰/۰۰۲	۰/۵۶۲
تعاون اجتماعی	-۰/۶۳۲	۰/۱۹۷	۱۰/۲۵	۱	۰/۰۰۱	۰/۵۳۲
مشارکت اجتماعی	-۰/۸۴۴	۰/۲۱۸	۱۵/۰۰۳	۱	/۰۰۰	۰/۴۳۰
اعتماد بین شخصی	-۰/۳۴۰	۰/۱۷۱	۳/۹۷	۱	۰/۰۴۶	۰/۷۱۲
روابط غیر رسمی	-۰/۴۳۲	۰/۱۸۱	۵/۷۲	۱	۰/۰۱۷	۰/۶۴۹
تعامل اجتماعی	-۰/۸۷۲	۰/۱۸۸	۲۱/۴۲	۱	۰/۰۰۰	۰/۴۱۸
مبادله اطلاعات با اعضای اجتماع	-۱/۴۰	۰/۲۴۰	۳۴/۳۲	۱	۰/۰۰۰	۰/۲۴۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

بحث و نتیجه‌گیری

تعاونی‌های تولید روستایی ابزاری مناسب برای همکاری مردم به شمار می‌روند و در رسیدن به توسعه پایدار نقش مهمی ایفا می‌کنند، به گونه‌ای که با هم‌فکری مردم می‌کوشند توانایی آنها را در راستای توسعه مناطق روستایی هدایت کنند که تحقق این امر تا حدودی منوط به تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق روستای می‌باشد. همان‌طوری که بحث شد این مقاله بررسی مولفه‌های سرمایه اجتماعی و اثرات آن را در ایجاد تعاونی‌های تولید روستایی در شهرستان پارس آباد مورد بحث و بررسی قرار داده است. هم‌چنین، همان‌طوری که نتایج استنباطی تحقیق نشان داد بین تمامی مولفه‌های سرمایه اجتماعی با ایجاد تشکیل تعاونی‌های تولید در مناطق روستایی شهرستان پارس آباد رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. این یافته با مطالعات (احمدی فیروز جایی، ۱۳۸۵، ناطق پور و فیروز آبادی، ۱۳۸۲) منطبق است. افزون بر این نتایج آزمون t، در مورد خصوصیات مختلف پاسخ‌گویان عضو و غیر عضو تعاونی تولید نشان داد میانگین تمامی متغیرها و مولفه‌های سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان عضو از میانگین پاسخ‌گویان غیر عضو بیشتر بود. در نهایت نتایج رگرسیون لجستیک نشان داد ۷ فاکتور اعتماد به نهادها، تعاون اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد بین شخصی، روابط غیر رسمی، تعامل اجتماعی و مبادله اطلاعات با اعضای نظام اجتماعی به ترتیب به عنوان مهمترین متغیرهای سرمایه اجتماعی متمایز کننده عضو و غیر عضو تعاونی تولید روستایی بودند. در نهایت با استعانت از نتایج تحقیق مبنی بر اینکه تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی موجبات شکل‌گیری تعاونی‌های تولید را فراهم می‌سازد. لذا پیشنهاد می‌شود مروجان و کارشناسان منطقه برای جلب اعتماد کشاورزانی که از عضویت در تعاونی‌های تولیدی خوداری می‌کنند روش‌های گوناگون از جمله افزایش میزان ملاقات با آنها را در دستور کار خود قرار بدهند، هم‌چنین به دلیل اهمیت مشارکت اجتماعی در شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی

شایسته است کارشناسان کشاورزی با تشکیل جلساتی در روستاهای هدف، دعوت از کشاورزان در آن جلسات، شنیدن رای و نظر آنها، سهیم نمودن آنها در تصمیم‌گیری در جهت رفع این مشکل بکوشند. در نهایت می‌توان گفت یکی از موانع شکل‌گیری نهادهای خودیار محلی عدم انسجام اجتماعی در آن روستاها می‌باشد لذا توصیه می‌شود ابتدا مسئولان و متولیان درگیر در فرآیند توسعه روستایی از وضعیت انسجام اجتماعی موجود در روستاها از طریق مصاحبه، مشاهده مستقیم و مشاهده مشارکتی اطلاعات کافی بدست آورند. لذا سعی کنند در ابتدا تضاد را به حداقل ممکن کاهش دهند تا زمینه شکل‌گیری نهادهای مردمی فراهم شود و تحقق این امر منوط به تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی است.

منابع

ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی سرمایه اجتماعی در روستاهای ادغام شده شهری و روستاهای مستقل، موردشناسی: روستای ادغام شده تریقان و روستای مستقل رزق آباد کاشمر، مجله روستا و توسعه، ۱(۴۹)، صص ۴۳-۶۲.

احمدی فیروزجایی، علی (۱۳۸۵). سنجش مولفه‌های سرمایه اجتماعی و بررسی تاثیر آنها بر پذیرش و به‌کارگیری برنامه‌های ترویج کشاورزی، پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس.

احمدی یعقوب (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی، جامعه مدنی و دموکراسی، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، دوره ۲، شماره ۱۰-۹، صص ۲۴۵-۲۳۲.

احمدی، سید علی اکبر و حوریه فیض آبادی (۱۳۹۰). بررسی ارتقای سرمایه اجتماعی بر بهبود عملکرد سازمان، نمونه موردی: سازمان ستادی شهرداری تهران، مجله مدیریت دولتی، ۳(۶)، صص ۳۵-۵۴.

ازکیا، مصطفی و سید احمد فیروزآبادی (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی و نقش آن در تشکیل‌های تولیدی (مطالعه موردی: حوزه آبخیز کرخه)، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۴(۵)، صص ۴۹-۷۲.

- University of Tasmania, public Relation Reveiw , 23 (4), 23-45.
- Glaeser, Smart, 2001, the Formation of Social Capital, Canadian Journal of Policy Research, 2(1), 35-40.
- Grootaert, Chapman, 1999, Social Capital, Household Welfare and Poverty in Indonesia, Local Level Institutions Study, Social Development Department, Environmentally and Socially Sustainable Development Network, World Bank, Washington DC.
- Ihlen, Manner, 2005, the Power of Social Capital: Adapting Bourdieu to the Study of Public Relations, Public relation Review, and 31,492-496.
- Kelman, Jimz (1998) Social Theories Foundations, Translator, Sabori Manochehr, Nei Publication, Journal Ltd Thehran-Iran, Printed in Iran.
- Molinas, Redding, 2004, the Impact of Inequality, Gender, External, Social Capital on Local Level Cooperation, World Development, 26(3), 420-425.
- Morris, Kvanli, 2008, Social Capital and Rural Poverty in India, the UK Departement Development, IDS Working Paper, 6 (1), 124-132.
- Ozdemiir, Goldberger, 2005, Cooperative Shareholder Relations in Agricultural Cooperatives in Turkey, Journal of Asian economics, 1(6), 320-323.
- Rimon, S (2009) Cooperatives and Rrural Development .Washington, World Bank.
- Sano, Temple, 2008, the role of social capital in a common property resources system in a coastal areas: A Case Study Community-Based CoastalR Management in Fiji, SPC Traditonal Marine Resource Management and Knowledge Information Bulletin, 1(2), 19-32.
- Sorensen, Cloman, 2006, Social Capital and Rural Development: A Discussion of Issues, the World Bank, Social Capital Initiative Working paper, pp78-90.
- Wiemann, Kenny, and et al, 2006, Corporate Social Capital and Corporate Rreputations, New York, United State.
- ازکیا، مصطفی و سید احمد فیروزآبادی (۱۳۸۷). بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین و عوامل موثر بر تبدیل بهره‌برداری‌های دهقانی به تعاونی، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۳، صص ۷۶-۹۸.
- انصاری، حمید (۱۳۷۰). ارزشیابی تعاونی‌های روستایی، سازمان مرکزی تعاون روستایی کشور، معاونت طرح و برنامه وزارت کشاورزی.
- حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۱). بررسی عوامل موثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید روستایی، مطالعه موردی: شهرستان پارس‌آباد، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال چهارم، شماره دوم، صص ۱۶۴-۱۵۱.
- حیدری ساربان، وکیل و عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری (۱۳۹۰)، عوامل موثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها، مطالعه موردی: استان اردبیل، دوره سوم، شماره ۱، صص ۱۶۸-۱۴۹.
- علی میری، مصطفی (۱۳۸۴). کارآفرینی اجتماعی: مروری بر زمینه‌های سیاسی و اجتماعی، فصلنامه دانش مدیریت، سال ۱۹، شماره ۷۲، صص ۲۲-۳.
- کرراهی مقدم، سیروس (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی و تندرستی، ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۶-۲۵، صص ۲۳۱-۲۲۸.
- ناطق پور، محمد جواد و سید احمد فیروزآبادی (۱۳۸۴). شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل موثر بر آن، شماره ۲۸، صص ۱۶۰-۱۹۰.
- Geran, Mondal, 2006, What Is Social Capital?A Study of Interaction in a Rural Community, faculty of education

